

A NÉPESSÉG SZERKEZETE ÉS JÖVŐJE¹

Földházi Erzsébet

FŐBB MEGÁLLAPÍTÁSOK

- Az 1980-as évek eleje óta Magyarország lakóinak száma egyre kevesebb. 1981 és 2012 között közel 750 ezer fővel csökkent a népesség, ebből csaknem 70 ezer főnyi csökkenés a legutóbbi három évben következett be.
- A létszámcsökkenés a születések alacsony és a halálozások magas számának együttes következménye, a természetes fogyást az utóbbi évtizedben a nemzetközi vándorlás pozitív mérlege enyhíti.
- Mivel a nők több mint nyolc évvel élnek tovább, mint a férfiak, népességen belüli arányuk egyre nagyobb.
- A korösszetételt az idősek arányának folyamatos emelkedése mellett a fiatalok arányának csökkenése jellemzi. 2009 és 2012 között ezek a folyamatok folytatódtak, így jelenleg a népesség csaknem egynegyede betöltötte a 60. életévét, illetve minden hatodik polgár elmúlt 65 éves, miközben a 20 év alattiak aránya csupán egyötöde a népességnek.
- Folyamatosan emelkedik az öregedési index, 2007 óta már több a legalább 60 éves ember, mint a 20 év alatti fiatal, jelenleg 12 százalékos az eltérés.

- A népesség területi elhelyezkedése viszonylag stabilnak mondható. Budapest lakónépessége az utóbbi néhány évben lassú emelkedést mutat. A kistérségek túlnyomó részére a népességfogyás jellemző, főként az ország gazdaságilag elmaradottabb részeiben. A 175 kistérség közül mindössze 31 kistérség népessége gyarapodott 1990-től csaknem folyamatosan, legnagyobb mértékben néhány Pest megyéhez tartozó kistérségé.
- A népesség legújabb előreszámítása szerint további létszámcsökkenés és fokozódó öregedés várható. 2060-ig a népesség száma másfél millió fővel csökken, az idősek, a legalább 60 évesek aránya megközelíti a 40 százalékot, és az idősek száma a 20 éven aluliak számának több mint kétszerese lesz.
- A különböző előreszámítási modellek szerint a gyermekvállalás, az élettartam és a nemzetközi vándorlás terén egyaránt jelentős pozitív változásra van szükség Magyarországon ahhoz, hogy lelassuljon a létszámcsökkenés és az öregedési folyamat.

NÉPESSÉG: MÚLT, JELEN ÉS JÖVŐ

Egy ország népessége lassan, évről évre kissé mértékű változások eredményeképpen alakul át, és a jellemző tendenciák csak hosszabb távon láthatóak. Ugyanakkor a népesség fejlődése – a változást befolyásoló folyamatok törvényszerűségei következtében – viszonylag kiszámítható.

A népesség létszámáról, a különféle jellemzők (nem, életkor, lakóhely, családi állapot, iskolai végzettség, gazdasági aktivitás stb.) szerinti összetételéről elsődlegesen a népszámlálások tájékoztatnak. A legutóbbi

¹ *Hablicsek László azonos című tanulmányának (Demográfiai Portré 2009, KSH NKI) átdolgozott változata.*

két népszámlálást 2001-ben és 2011-ben tartották².

A népszámlálások között a változásokról a *népmozgalmi statisztika*^F (születések, halálazások, házasságkötések és -megszűnések), a belföldi és az országok közötti vándorlások statisztikája, más teljes körű adatsfelvételek, valamint a *mikrocenzusok*^F és egyéb reprezentatív adatsfelvételek tájékoztatnak. Az ezekből nyert információk megbízhatósága eltérő: a népesedési statisztika jóval pontosabb, mint a vándorlásra vonatkozó adatok.

A népmozgalmi és a vándorlási statisztika felhasználásával készülnek a népszámlálásokat követő évekre a népesség-továbbvezetések nem, életkor és település szerint. A továbbvezetett népesség – különféle okok miatt – csak megközelítően pontos, a kisebb-nagyobb eltéréseket a következő népszámláláskor korrigálják. A népesség legfontosabb jellemzői a teljes létszám és annak változása, a nem és életkor szerinti összetétel, valamint a területi elhelyezkedés.

Jelen fejezet a népesség számára, nem és életkor szerinti összetételére vonatkozó országos előreszámítást is bemutat. Az előző kötetben bemutatott előreszámítás a közben eltelt évek tényadataival, illetve az ezek alapján szükségessé vált további módosításokkal egészült ki. Az így frissített népesség-előreszámításból származó becsléseket 2060-ig közöljük – összhangban az Eurostat szintén fél évszázadra előretekintő becslésével³.

Az előreszámítás során a szokásos három változat készült el: a közepes, a magas és az alacsony változat.

Az alapváltozat tekinthető a reálisan elképzelhető jövőnek. Az alacsony változat pesszimista, a magas változat optimista jövőképet vázol.

A hipotézisek rendszere a következő:

Mutatószám	2010. évi tényleges adat*	hipotézis-változat		
		2060 alap	2060 alacsony	2060 magas
Átlagos gyermekszám	1,26	1,50	1,30	1,70
Születéskor várható élettartam, férfiak	70,5	82,6	77,9	88,3
Születéskor várható élettartam, nők	78,1	88,8	84,4	93,2
A nemzetközi vándorlások egyenlege	11 519	15 000	8 000	22 000

*A 2011. évi előzetes adatok szerint az átlagos gyermekszám 1,24; a nemzetközi vándorlások egyenlege pedig 17 350 fő.

A NÉPESSÉGSZÁM ALAKULÁSA ÉS ÖSSZETEVŐI

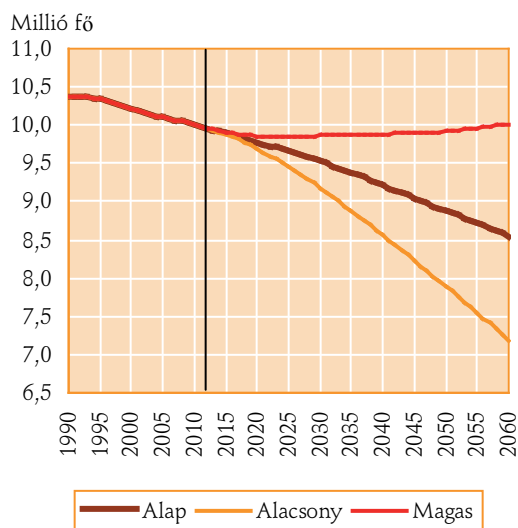
Magyarország népességének száma 1981-ben 10 millió 710 ezer fő volt, a mai országterületen ez volt a legnagyobb érték a történelem során. Azóta – a becslések szerint egyetlen év, 1992 kivételével – folyamatos a csökkenés. A 2001. évi népszámláláskor 10 millió 200 ezer főt írtak össze, 2011. október 1-jén (a népszámlálás eszmei időpontjában) pedig 9 millió 982 ezer főt, a csökkenés 218 ezer fő a két népszámlálás között. A továbbszámított népesség 2009 elején 10 millió 30 ezer főt számlált, 2012 elején már csak 9 millió 962 ezer fő volt a továbbvezetett népesség, ez három év alatt 68 ezer fős veszteséget jelent.

Az előreszámítás meglehetősen tág határokat jelöl ki a 2060-ban várható népességszámra. A közepesen várható létszám 8 millió 550 ezer fő. A legmagasabb érték 10 millió 10 ezer fő, a legalacsonyabb 7 millió 190 ezer fő, az eltérés a két szélső változat között 2 millió 820 ezer ember.

² A 2011-es népszámlálás részletes eredményei a kiadvány készítésének időpontjában még nem álltak rendelkezésre, csak az előzetes adatok.

³ Az előreszámítás módszertanáról lásd a keretes anyagot.

1. ábra: A népesség száma Magyarországon, 1990–2060

Forrás: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

Mindez azt jelenti, hogy 2011 és 2060 között a népesség csökkenése alaptendenciának számít, mivel a létszám még a jelentős termékenység-emelkedést, intenzív bevándorlást tételező magas változat megvalósulása esetén is alig haladja meg a 10 millió főt. A népesség gyarapodásához a magas változat esetében feltételezett 1,7-es átlagos gyermekszámnál több gyermekre lenne szükség, azonban a termékenység utóbbi években tapasztalt rendkívül kedvezőtlen alakulása miatt erre egyre kevesebb az esély. A pesszimista jövőképet tükröző alacsony változat szerinti, 7 millióhoz közeli létszám súlyos népességvesztéget jelentene (1. ábra).

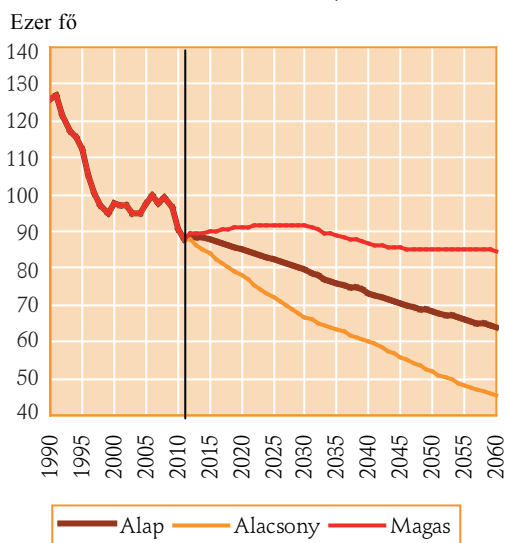
A létszámcsökkenés a rendszerváltozás óta hozzávetőlegesen folyamatos és egyenes volt: az ország lakossága 1990 és 2001 között 175 ezer fővel, 2001-től 2011 októberéig 218 ezer fővel, összesen csaknem 400 ezer fővel lett kevesebb. Az előreszámítás szerint a következő fél évszázad alatt még közepesen ja-

vuló mutatók mellett is bekövetkezhet újabb 1 millió 400 ezer fős csökkenés.

A népegyzám változását az élveszületések és a halálozások száma, valamint a nemzetközi vándorlások egyenlege alakítja. Ha a születek meghaladják a halálozásokat, természetes szaporodásról, ellenkező esetben természetes fogyásról van szó.

Az élveszületések számát egyrészt a szülőképes korú nők száma, másrészt gyermekvállalási hajlandóságuk határozza meg. Az élveszületések száma a rendszerváltozást követő évtizedben – elsősorban a szülőképes korban lévő nők termékenységének csökkenése miatt – jelentősen visszaesett. 1990-ben még 126 ezer újszülött látta meg a napvilágot, 1998 óta azonban 100 ezer fő alatti az élveszületések száma. 2010-ben 90 ezer, 2011-ben 88 ezer gyermek született – ez a születések történelmi mélypontja.

2. ábra: Az élveszületések száma, 1990–2060

Forrás: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

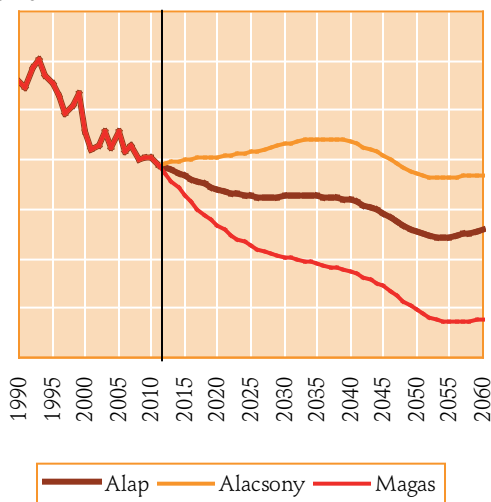
A következő 20 évben a születések számában további csökkenés várható, mert egyre

kisebbségek lesznek a szülőképes női korosztályok. Ha az átlagos gyermekvállalási hajlandóság a jelenlegi szinten marad, akkor ismét meredeken fog esni a születésszám, de még közepesen javuló termékenység mellett is erőteljesen elmarad a korábbi születésszámától. Kedvező esetben (viszonylag magas termékenység mellett) az élveszületés tartósan kevéssel 90 ezer fő fölé kerülhet, de hosszabb távon ismét csökkenésbe fordul (2. ábra).

A természetes szaporodás másik tényezőjét a halálozások jelentik. Az életkor előrehaladtával az elhalálozás valószínűsége egyre nagyobb, ezért a halálozások számát alapvetően az idősebb korosztályok (40–50 évesen felüliek) létszáma határozza meg. A halálozások számának másik tényezője a halandóság, azaz az életkilátások alakulása az egyes életkorokban. Ennek összefoglaló mérőszáma a születéskor várható átlagos élettartam^F.

3. ábra: A halálozások száma, 1990–2060

Ezer fő

Forrás: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

A halálozások száma az 1990-es évek nagy részében igen magas, évente 140 ezer fölött

volt. Az 1995-től kezdődő halandóság-javulás fokozatosan mérsékelte a halálozások számát, amely 2008-ra elérte a 130 ezret. A 2008-at követő két évben ezen a szinten maradt, 2011-ben azonban ismét csökkent, 129 ezer alatt maradván. A jövőben, ha enyhe lesz a halandóság-javulás, a meghaltak száma enyhe emelkedést követően csökken, majd stagnál, ütemes halandóság-csökkenés mellett tartósan 120 ezer fő közelében maradhat, és nagyon erőteljes javulás esetén 2060-ig akár 100 ezer alá csökkenhet. Ennél kevesebb azonban aligha lehet, vagyis a természetes fogyást a várható élettartam növekedése önmagában nem képes megállítani; ahhoz a születések számának is jelentősen emelkednie kell (3. ábra).

Mindemellett – szinte teljes bizonyossággal – állítható, hogy az eltelt húsz évhez hasonlóan a jövőben is kevesebb lesz az élveszületés, mint a halálozás. 1990 és 2011 között összesen 775 ezer fővel többen haltak meg, mint ahányan születtek – csak a legutóbbi három évben 115 ezer fő volt a természetes fogyás. A következő 50 évben – közepesen javuló feltételek mellett is – 2 millió 240 ezer lesz a természetes fogyás. Ezt a negatív hatást mérsékeli a nemzetközi vándorlás pozitív egyenlege, tehát az, hogy többen költöznek Magyarországra, mint ahányan elmennek. Megjegyezzük, hogy itt a népességszámot közvetlenül befolyásoló migrációval foglalkozunk, vagyis a tartós (letelepedési engedélyhez, illetve hosszú időre szóló tartózkodási engedélyhez kötött) be- és kivándorlással.

1990 és 2011 között a nemzetközi vándorlás összesített egyenlege meghaladta a 356 ezer főt, ennyivel többen költöztek Magyarországra, mint ahány elmentek – csak a legutóbbi három évben 46 ezren⁴. Az előreszámítás közepes hipotézise szerint 2012 és 2060 között 744 ezer fő lesz a bevándorlási többlet, ami jelentősen mérsékli a népességcsökkenést.

⁴ A vándorlási statisztika a legkevésbé pontos a népmozgalmi statisztikák közül, az itt közölt adat részben becslés eredménye.

A NÉPESÉG-ELŐRESZÁMÍTÁS MÓDSZEREI

A népesség szerkezete és annak változása szoros összefüggésben áll a gazdaság, a társadalom és a környezet jövőbeli alakulásával: annak részben oka, részben következménye. A népesség előreszámítása – vagyis annak meghatározása, hogy a jövőben hogyan változik a népesség száma és összetétele – fontos kiindulópontja lehet a társadalmi-gazdasági tervezésnek, ehhez azonban arra van szükség, hogy a számítások felhasználói alapvető ismeretekkel rendelkezzenek a különböző intézetek által készített előreszámításokról.

Az egyes országok mellett több nagyobb nemzetközi szervezet is készít népesség-előreszámításokat. Az ENSZ vezető szerepet tölt be ezen a területen: már az 1950-es évek óta ad közre az egész világra vonatkozó előreszámításokat. A későbbiekben három intézet foglalkozott világméretű népesség-előreszámításokkal: az Egyesült Államok Népszámlálási Hivatala (United States Census Bureau, USCB), a Világbank (World Bank, WB) és az Alkalmazott Rendszerek Elemzésének Nemzetközi Intézete (International Institute for Applied Systems Analysis, IIASA). Az Eurostat, az Európai Unió statisztikai hivatala a tagországokra, továbbá Norvégiára és Svájcra vonatkozó előreszámításokat végez^{a)}.

A különböző intézetek által használt módszerek alapja a kohorsz-komponens vagy más néven alkotóelem-módszer. A módszer alkalmazása során a népesség változásának alapvető összetevőit veszik figyelembe: a születéseket, a halálzásokat és a nemzetközi vándorlásokat. A népességnek a népesség-előreszámítás készítésének időpontjában fennálló szerkezetéből indulnak ki, vagyis a férfiak és nők létszámából és életkorából. A kiinduló népesség létszámát az elveszülések növelik, a halálzások csökkentik; ugyanígy a bevándorlók növelik a népességszámot, az elvándorlók csökkentik. Ezeknek a folyamatoknak az eredményeként változik évről évre a népesség, miközben az életkor változását is figyelembe kell venni.

A számítások elvégzéséhez szükség van a születések,

halálzások és vándorlások jövőbeli alakulására vonatkozó feltételezésekre: ezek alkotják a kezdeti hipotézisek rendszerét. A hipotézisek kialakításához segítséget nyújthat a múltbeli tendenciák elemzése, a szakértői vélemények figyelembevétele, vagy olyan más országokkal való összehasonlítás, amelyek hasonló fejlődési utat jártak be. Az előreszámítás összetevőire vonatkozóan háromféle feltevést szokás megfogalmazni: a közepes hipotézis a legvalószínűbbnek tartott jövőbeli változást mutatja, míg az alacsony és a magas változatok a változásnak az előreszámítás készítésének időpontjában elképzelhető határait jelölik ki. A hipotézisek kombinálásával számos hipotézisrendszer alakítható ki, de általában három változatot számolnak ki: a magas, a közepes (vagy alap) és az alacsony változatot.

Az egyes intézetek számítási módszerei eltérhetnek abban, hogy milyen módon alakítják ki a kiinduló feltevéseket, illetve abban, hogy hogyan kezelik a hosszú távú népesség-előreszámításokban óhatatlanul fellépő bizonytalanságot.

Az ENSZ a rendelkezésre álló legfrissebb népesség-adatokból indul ki, ennek hiányában becsléssel közelíti a tényleges népességet. Különböző feltételezéseket fogalmaznak meg az alacsony, a közepes és a magas termékenységi mutatókkal jellemezhető országokra. A legutóbbi előreszámítás során új, valószínűségsszámítási módszert alkalmaztak a termékenységi hipotézisek kidolgozásakor. A módszer alapja az, hogy a termékenység változása három nagy fázisra osztható: először egy magas termékenységű, az átalakulást megelőző fázis következik be; ezután következik maga az átalakulás; és végül egy alacsony termékenységgel jellemezhető, az átalakulás utáni fázis, amely az egyszerű reprodukcióhoz szükséges szint körül ingadozik és annak közelében marad, vagy afelé konvergál. Az egyes országokra vonatkozó hipotéziseket annak megfelelően dolgozták ki, hogy az adott ország éppen melyik fázisban tart. Az előreszámítás 2100-ig tekint előre, és összesen nyolc előreszámítási változatot vagy forgatókönyvet, más szóval scenáriót tartalmaz. A termékenységre vonatkozóan öt hipotézist dolgoztak ki: a közepes változa-

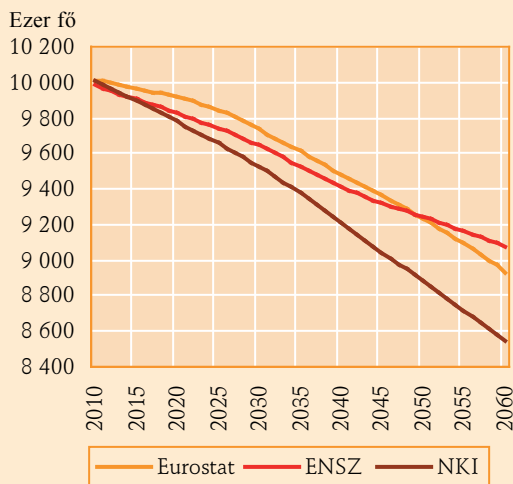
^{a)} Az említett szervezetek mellett több demográfiai kutató-intézet is foglalkozik népesség-előreszámítással: a Holland Interdiszciplináris Demográfiai Intézet (Netherlands Inter-disciplinary Demographic Institute, NIDI) az európai országokra vonatkozóan készít különböző hosszú távú előre-számításokat; a Bécsi Demográfiai Kutatóintézet (Vienna Institute of Demography, VID) az IIASA-val közösen dolgozik egy a világ népességének előreszámítására vonatkozó programon.

tot, az alacsony és a magas változatot (ezek átlagosan 0,5 gyermekkel térnek a közepes változattól), a konstans termékenységű változatot és végül az egyszerű reprodukciót biztosító változatot. A halálózásra vonatkozóan a közepes hipotézis mellett kidolgoztak egy olyan hipotézist, amely figyelembe veszi az AIDS-nek a halálózásra gyakorolt hatását, valamint egy konstans hipotézist, amely szerint a halálozás a 2005–2010. évi szinten marad. A nemzetközi vándorlásra vonatkozóan egy közepes és egy zero migrációs feltevéssel dolgoztak. Ezeket a hipotéziseket kombinálva összesen nyolc előreszámítási változatot készítettek. Az előreszámításokat kétfévente frissítik, ekkor három változat készül; minden tíz évben pedig új számítást készítenek, nyolc különböző változattal. Az eredményeket a World Population Prospects sorozatban teszik közzé.

Az Eurostat is az alkotóelem-módszert alkalmazza előrejelzései során. Alapfeltevése az, hogy az Európai Unió tagországainak születési és halálozási mutatói közelednek egymáshoz, a nemzetközi vándorlás tekintetében pedig beáll egy egyensúlyi állapot; a konvergencia évének a legutóbbi előreszámításban 2150-et feltételezik. Számításait kétfévente frissítik és az Eurostat sorozatban teszik közzé. Az előreszámításokat 50 éves időtartamra készítik, jelenleg 2060-ig. Az Eurostat eredményei szerint 2060-ban Magyarországon átlagosan 1,68 gyermeket szül egy nő élete során; a férfiak csaknem 82 évig, a nők több mint 87 éves korukig élnek majd, és a vándorlási nyereség – a bevándorlók és az elvándorlók különbözete – megközelíti a 12 ezer főt.

A Magyarországra vonatkozó eredmények szerint az Eurostat előreszámítása kezdetben lassabb, majd felgyorsuló népességfogyást mutat. Az ENSZ előrejelzése egyenletesebb és végső soron mérsékelt népességfogyással számol. 2049-ben mindkét előreszámítás szerint 9 millió 258 ezer fő lesz Magyarország népessége. 11 évvel később, 2060-ban az Eurostat 8 millió 898 ezer fővel számol, míg az ENSZ szerint ennél 155 ezerrel többen, 9 millió 53 ezren élnek majd akkor az országban. Az NKI előreszámítása^{b)} 2030-ra 9 millió 525 ezer fővel számol, 2060-ban pedig 8 millió 546 ezer főre teszi a várható népességszámot.

Magyarország népességének várható alakulása 2010–2060 között az Eurostat, az ENSZ és az NKI előreszámítása szerint

^{b)} A fejezet korábbi részében bemutatott előreszámítási hipotézisek szerint a közepes változatban 2060-ban az átlagos gyermekszám 1,5; a férfiak közel 83, a nők 89 évig élnek; a vándorlási nyereség évi 15 ezer fő.

A NÉPESSÉG SZERKEZETE NEMEK ÉS ÉLETKOROK SZERINT

Anépességnemszerinti összetételét három tényező alakítja: a lányok és a fiúk aránya az újszülöttek között, a nemek szerinti halandósági különbségek, továbbá a nők és a férfiak

aránya a vándorlók körében. Biológiai okok miatt a fiúk magasabb arányt képviselnek az újszülöttek között, s hasonló okok miatt valamivel alacsonyabb élettartamra számíthatnak, mint a lányok. A halandósági különbséget tovább növelik az életmódbeli eltérések, emiatt a nők születéskor várható élettartama akár

10–12 évvel is meghaladhatja a férfiakét. Magyarországon a jellegzetes különbség 8–9 év a nők javára, a nálunk fejlettebb egészségügyi és egészségügyi kultúrájú országokban 5–7 év, egyes országokban 4 év körüli különbségek figyelhetők meg.

Szokás a népesség felosztása fiatal, középkorú és időskorú egyénekre. Az Európai Unió egészében alkalmazott gyakorlat szerint az számít fiatalnak, aki nem múlt el 20 éves, ugyanakkor az idősekre vonatkozó alsó korhatárként használják a 60. és a 65. évet is. Magyarországon az előbbi alkalmazása indokolt, mert a hivatalos nyugdíjkorhatár (még) közelebb van a 60-hoz, mint a 65-höz, és a nyugdíjba vonulók átlagos életkora nem éri el a 60 évet sem.

Az egyes életkori csoportokhoz tartozók létszámának alakulása éppen olyan fontos, mint a népességen belüli arányuk változása. Ez utóbbi különös figyelmet kap a demográfiai öregedés folyamatában, amikor a népesség átlagos életkora egyre magasabb, az idősek aránya egyre nagyobb. A fiatalok és az idősek mindenkori eltartása középkorúakra hárul. A kötelezettség nagyságát, a teher viszonylatos súlyát a *függőségi arányok*^F mutatják. A fiatalok és a középkorúak létszámának hányadosa a *fiatalkori*, az időseknek a középkorúakhoz viszonyított száma az *időskori függőségi ráta*^F, a kettő összege a *teljes függőségi arány*^F. A függőségi ráta nem tévesztendő össze az *eltartási aránnyal*^F, amely a gazdaságilag nem aktívák létszámát hasonlítja az aktívakéhoz. Fontos mutató még az *öregedési index*^F, amely az idősek létszámát viszonyítja a fiatalokéhoz.

1990-ben 5,4 millió nő és 5,0 millió férfi élt Magyarországon, ezer férfira 1082 nő jutott. 2009-ben a nők létszáma 5,3 millió, a férfiaké 4,8 millió volt, a nemek közötti arány 1106-ra módosult, ez 2012-re 1104-re változott (5,2 millió nő és 4,7 millió férfi). A férfiak elsősorban magasabb halandóságuk miatt veszítenek népesség-

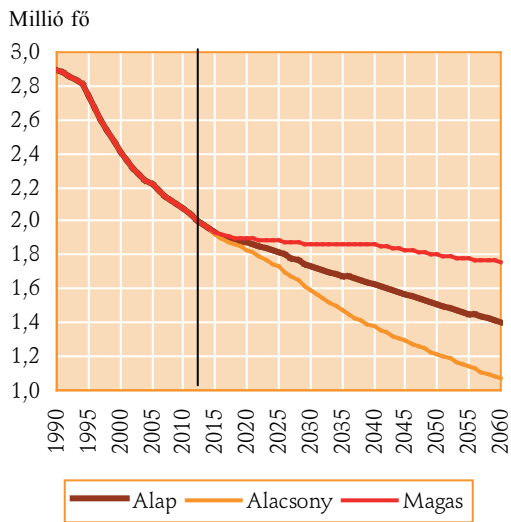
beli arányukból. Az előreszámítás alapváltozata szerint – amely a férfiak esetében ütemesebb élettartam-hosszabbodást feltételez – 2060-ban 4,4 millió nő mellett 4,1 millió férfi lesz, és a nőtöbblet 1068-ra mérséklődik.

Az életkor szerinti létszámokat számos tényező befolyásolja, a legfontosabb az egymást követő születési évjáratok nagysága. A múltbeli kiemelkedően magas születési hullámok, illetve mély hullámvölgyek az idő múlásával más-más életkori csoportokban okoznak növekedést vagy csökkenést. Jelenleg két nagy születési évjárat (időszak) születői alkotnak kiugróan népes csoportot. Az 1950-es és az 1970-es években születettek lényegesen többen vannak, mint a korábbi vagy a későbbi évjáratok szülöttjei. Amikor nagy létszámú korosztályok érik el az idős életkort, hirtelen – bár nem váratlanul – felgyorsul a népesség öregedése. Ez pótlólagos terhet jelent a halandóság javulása – az időskorú túlélők számának emelkedése – és az alacsony termékenység – az újonnan belépő korosztályok súlyának csökkenése – miatti öregedés folyamatában.

1990 elején még 2,9 millió volt a fiatalok, a 0–19 évesek létszáma, 2009-ben viszont már csupán 2,1 millió, 2012-ben pedig 2 millió (4. ábra). A csaknem 890 ezer fős létszámcsökkenésért a termékenység igen alacsony szintje a felelős. Ez kisebb-nagyobb részben a gyermekvállalás – a korábban jellemzőnél magasabb életkorokra történő – halasztásának a következménye. 2060 felé haladva feltételezhető a csökkenő létszámú szülőképes korosztályok emelkedő gyermekvállalása, de a valószínű emelkedésnél csak jóval nagyobb mértékű termékenység-növekedés és csak hosszú távon tudná ellensúlyozni a 0–19 éves korosztályok zsugorodását. Így a fiatalok létszámának tendenciája továbbra is csökkenő marad, az előreszámítás alapváltozatában számuk 2060-ig 1,4 millió főre apad. A korcsoport létszáma

azonban – a ma megfigyelt alacsony átlagos gyermekszám mellett – jóval nagyobb mértékben is csökkenhet. A fiatalok aránya jelenleg 21 százalék, ez sokkal alacsonyabb, mint az 1990-es évek elején volt (28 százalék), de várhatóan magasabb a 2060. évinél (17 százalék körül).

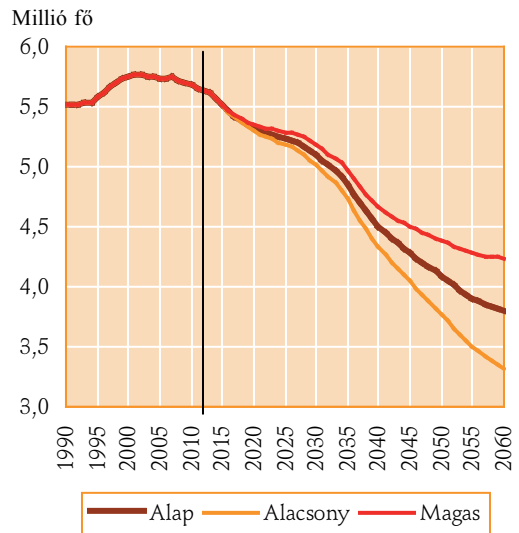
4. ábra: A 0–19 évesek létszáma, 1990–2060

Forrás: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

A középkorúak (20–59 évesek) létszámát jelentősen megemelte, hogy nemcsak az 1950-es években, hanem az 1970-es években születettek is ebbe a korcsoportba kerültek. A jelenlegi magas létszámhoz a pozitív vándorlási mérleg is hozzájárul. A 20–59 évesek csoportja az 1990. évi 5,5 millió főről indulva 2012-ben 5,6 milliót tesz ki, de már megkezdődött a csökkenés, amely néhány éven belül – amint az ún. Ratkó-évjáratok elérik a 60 éves korhatárt – felgyorsul. 2030-ban várhatóan 5,1 millió fő lesz a korcsoportban, 2060-ban pedig 3,8 millió körül lesz a létszám (5. ábra).

5. ábra: A 20–59 évesek létszáma, 1990–2060

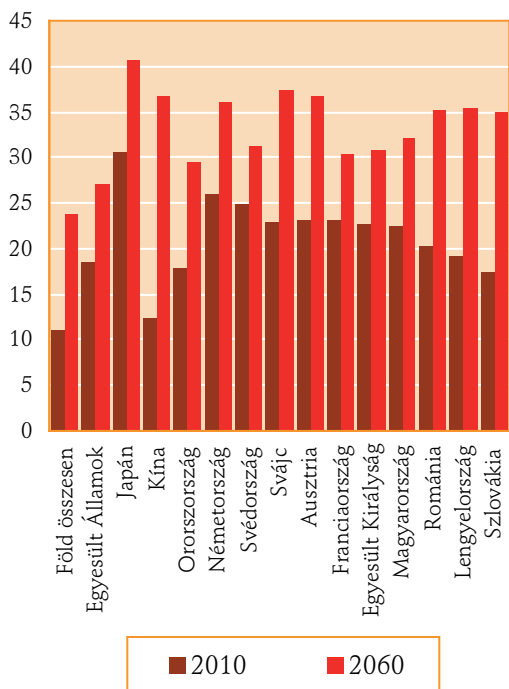
Forrás: KSH Népeségtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

Az idősek létszáma és aránya egyre inkább társadalmi beszédtema: gyakran szerepel a különböző híradásokban, és intenzíven foglalkoznak vele azok a szakértők és döntéshozók, akik az idősek nagy ellátórendszerait – nyugdíj, egészségügy, gondozás – vizsgálják vagy felügyelik, és az a feladatuk, hogy ezeket az intézményeket megfeleltessék a demográfiai öregedés kihívásainak.

A 60 évesek és idősebbek létszámának, valamint a népességben belüli arányuknak korábban példa nélkül álló emelkedése valóban tennivalók sokaságát rója a társadalmakra, nemcsak Magyarországon, hanem a tehetősebb országokban is. Sőt, az öregedés világméretű jelenség: egyre gyakrabban érinti és foglalkoztatja a kevésbé fejlett országokat is, mivel az idősek túlnyomó része ma már a világnak ezen a részén él. Az előreszámítások szerint a távolabbi jövőben az öregedés újabb szakaszának kibontakozása áll előttünk, amelyben az idősek aránya soha nem látott

magas szinteket ér el. A jelenlegi korhatárokkal számolva 2060-ban a Föld népességének egynegyede időskorú lesz. A fejlett országokban az idősek aránya várhatóan szinte mindenütt meghaladja a 30 százalékot (6. ábra).

6. ábra: A 60+ évesek aránya a Föld néhány országában, 2010 és 2060

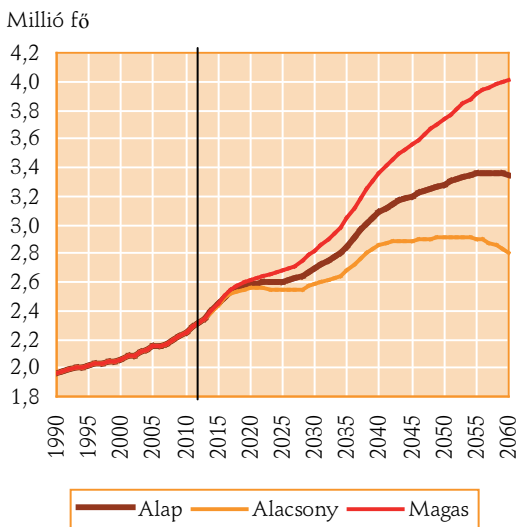

Forrás: UN Population Division. World Population Prospect. The 2010 Revision.
Adatgyűjtemény. <http://esa.un.org/unpp>

Magyarországon az 1990-es évek elején 1,9 millió volt a 60+ évesek létszáma, 2009-ben több mint 2,2 milliót, 2012-ben pedig már több mint 2,3 millió főt számlált a korcsoport. Arányuk a népességben 19 százalékról 23 százalékra nőtt. 2030-ig – a már említett korcsoport-hullámzás, az alacsony születésszámok, valamint a javuló halandóság együttes hatására – a létszám 2,7 millió főre emelkedik, a népességbeli arány pedig eléri a 28 százalékot. 2060-ra – az öregedés folytatódásának eredményeképpen – 3,3 millió körül lehet a létszámuk, és 39 százalék körüli az arányuk (7. ábra).

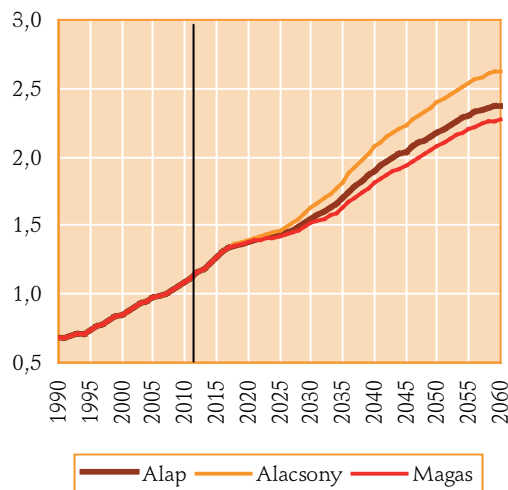
dásának eredményeképpen – 3,3 millió körül lehet a létszámuk, és 39 százalék körüli az arányuk (7. ábra).

7. ábra: A 60+ évesek létszáma, 1990–2060

Forrás: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

8. ábra: Az öregedési index alakulása, 1990–2060

Forrás: KSH Népességtudományi Kutatóintézet. A szerző számítása.

Az időskor alsó határát öt évvel megnövelve, 2030-ban 2,1 millió 65+ éves létszám várható, s ez megközelíti a 60+ évesek mai létszámát. A 65+ évesek népességi részaránya pedig csaknem eléri a 22 százalékot, a 60+ évesek jelenlegi súlyát. 2060-ra a korcsoport létszáma 2,8 millió fő körül várható, vagyis minden harmadik ember 65 éves vagy idősebb lesz.

Az öregedési index (az időseknek a fiatalokhoz viszonyított száma) szintén fontos jelzőszám annak érzékeltetésére, hogyan mó-

dosulnak az ellátási súlypontok a népességen belül. Az 1990. évi 0,7-es értékről mára 1,0 fölé emelkedett az öregedési index, 2012-ben 1,15 az értéke – tehát a népességben több lett az idős ember, mint a fiatal (8. ábra). Az idősek és a fiatalok egymáshoz viszonyított aránya a következő időszakban lendületesen tovább emelkedik, 2030-ra 1,5–1,6 körüli értéket vehet fel, 2060-ra pedig 2,3–2,4 körül lehet. Ez utóbbi azt jelenti, hogy az idősek létszáma több mint kétszerese lesz a fiatalokénak.

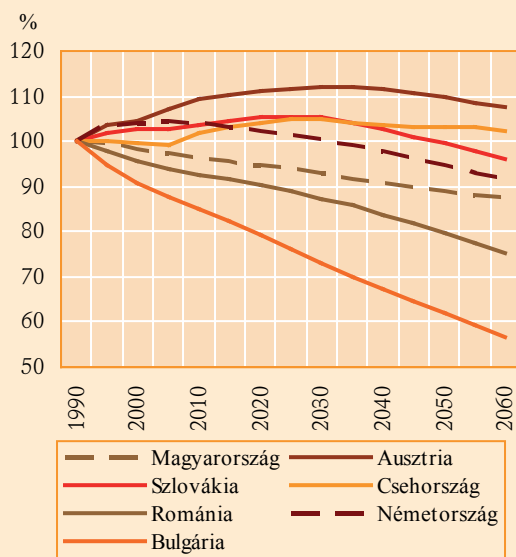
NEMZETKÖZI ÖSSZEHALONLÍTÁS: A NÉPESÉG ALAKULÁSA MAGYARORSZÁ- GON ÉS A RÉGIÓ NÉHÁNY ORSZÁGÁBAN

Az ENSZ közepes előreszámítása szerint a régióbeli országok között a következő négy évtizedben jelentős különbségeket figyelhetünk meg. Magyarország népessége a nyolcvanas évektől kezdve fogyatkozik, a rendszerváltozás óta enyhén csökkenő tendenciát mutat. Ez a csökkenés a 2010-es évektől várhatóan gyorsulni fog, ami azt eredményezi, hogy ötven év múlva az 1990-es népességszámnak csak a 87 százaléka lesz a lakosság lélekszáma.

A szomszédos Ausztriában a lakosság száma csaknem az egész vizsgált időszak alatt folyamatosan növekszik, csak az utolsó két évtizedben látszik némi csökkenés, de a népességszám még így is 7 százalékkal meghaladja az 1990. évit. Németország népessége az egyesítést követő 15 évben kissé növekedett, de 2010 után folyamatosan csökken, így 2060-ra várhatóan az 1990-es érték 91 százalékára apad.

Szlovákia népességszáma az előreszámítás szerint 2025 és 2030 között éri el a maximumát, 2060-ra 4 százalékkal az 1990-es szint alá csökken. Csehország népesedési viszonyai változatos képet mutatnak. 1990 és 2008 között a népesség száma folyamatosan csökkent, ezt követően azonban – részben a termékenység terén bekövetkező pozitív változásoknak köszönhetően – jelentős növekedés indult el, amely várhatóan a 2030 körüli évekig tart. Ezt követően az ENSZ előreszámítása szerint kismértékű csökkenés várható, de a lélekszám még így is az 1990-es szint fölött lesz.

Néhány közép- és kelet-európai ország népességének várható alakulása, 1990-2060 (1990=100%)

Forrás: World Population Prospects: The 2010 Revision
<http://esa.un.org/wpp/unpp>

Románia és Bulgária népességének alakulása mutatja a legkedvezőtlenebb képet, elsősorban a nagymértékű kivándorlás és az alacsony gyermekvállalási kedv következtében. Mindkét ország népessége meredeken csökkenni kezdett a rendszerváltást követően, és 2060-ra az 1990-es népességnek csak 75 százaléka él majd Romániában, és csupán 57 százaléka Bulgáriában, feltéve, hogy az ENSZ előreszámítása a valósághoz közeli képet mutat.

A NÉPESSÉG TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSE

Az Európai Unió tagállamaiban egységes szempontok szerint történik az egyes országok területi egységeinek statisztikai célokra történő besorolása. A NUTS-rendszerben⁵ öt szintet különböztetnek meg, ezek Magyarországon a következők: az ország egésze, a régiók, a főváros és a megyék, a kistérségek, továbbá a települések. A második szinten jelenleg a hét régió, a harmadikon a tizenkilenc megye és a főváros, a negyediken 175 kistérség, az ötödiken pedig mintegy 3 ezer település van.

Egy-egy terület népességén rendszerint a lakónépességet^F értjük, azokat, akik tartózkodási helyként^F az adott megyét, települést jelölték meg. A tartózkodási hely általában azonos a tényleges lakóhellyel^F. A lakónépesség területenkénti létszámát az országos népesség változásának összetevői (születések, halálozások, nemzetközi vándorlás) mellett a területi egységek közötti vándorlások, költözések befolyásolják.

A lakónépesség területi megoszlása hosszabb ideje viszonylag stabilnak mondható, nincsenek hirtelen változások (1. táblázat). 2001-ben és 2011-ben Budapest lakói 17,4 százalékot képviselnek, ez az 1990-es 19,4 százalékhoz képest jelentős, 280 ezer fős csökkenés. Ez a csökkenés azonban a kilencvenes évek közepétől induló lassú fogyás, majd a 2008-ban kezdődő kissé gyorsabb gyarapodás eredménye: a 2007-es mélyponton 1 millió 696 ezren laktak Budapesten. Pest megyében az 1990-es évek óta töretlen a népességszám növekedése, 2000-tól kezdődően a korábinál némiképp gyorsabb ütemben. Ennek eredményeképpen az 1990-es 9,2 százalékos

arány 2011-re több mint 3 százalékponttal 12,4 százalékra emelkedett, ami 273 ezer fős népességnövekedést jelent. Két megyében tapasztalható említésre méltó népességcsökkenés, mégpedig két gazdaságilag elmaradott területen: Békés és Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Különösen az utóbbiban jellemző a tartós népességfogyás tendenciája.

A 175 kistérség és Budapest kerületei változatos képet mutatnak. A lakónépesség változását két szakaszra bontva célszerű vizsgálni: 1990 és 2001, valamint 2001 és 2011 között.

Budapest 23 kerülete⁶ közül nincs olyan, amelyben mindkét időszakban növekedett volna a népesség. 14 kerületben mindkét időszakban csökkent a népesség, és mindegyik kerületben 1990 és 2001 között következett be nagyobb csökkenés. A legnagyobb mértékű népességfogyás az 5. kerületben volt tapasztalható, ahol a vizsgált időszak első évtizedében egyharmaddal csökkent a lakosság száma, de az 1., 6., 12. és 20. kerületben is több mint 20 százalékos volt a csökkenés. A következő évtizedben néhány kerületben mérséklődött a csökkenés: a 12. kerületben 9 százalékos, az 5. kerületben 6,5 százalékos volt a csökkenés 2001-hez viszonyítva. A 16. és a 17. kerületben az első évtizedben tapasztalható csökkenést mérsékelt növekedés váltotta fel. További 7 kerületben az 1990–2001 közötti jelentős csökkenést enyhe emelkedés követte, de még a 8. és a 13. kerületben – ahol a legjelentősebb volt az emelkedés – sem érte el az 5 százalékot.

A 175 kistérség közül 90-ben folyamatos népességcsökkenés tapasztalható, 50 kistérségben a kezdeti növekedést csökkenés váltotta fel. Mindössze 31 kistérség népessége gyarapodott mindkét időszakban, és további 4 kistérség esetében váltott át a kezdeti csökkenés növekedésbe.

⁵ *Nomenclature d'unités territoriales statistiques – Statisztikai területi egységek jegyzéke.*

⁶ Továbbvezetett népmozgalmi adatok alapján.

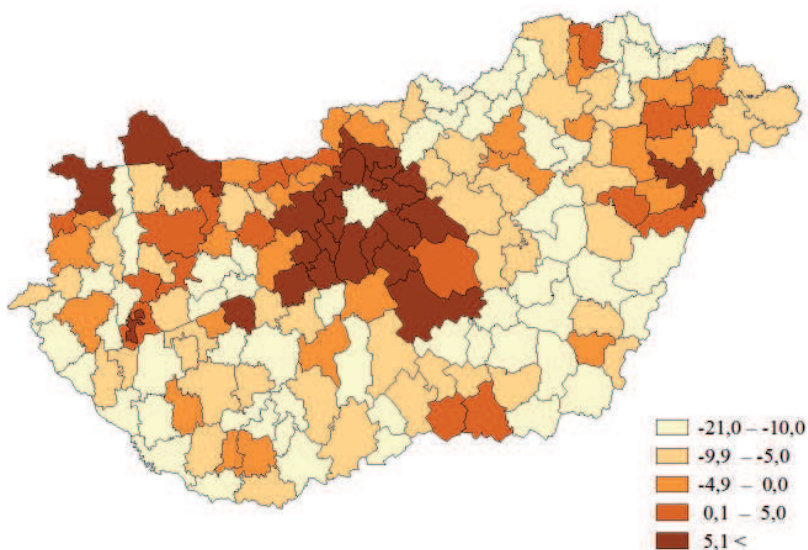
1. táblázat: A főváros és a megyék lakónépessége

Megye	Létszám (ezer fő)					Népességbeli arány (%)				
	1990	1995	2001	2005	2011*	1990	1995	2001	2005	2011*
Budapest	2017	1930	1778	1697	1737	19,4	18,8	17,4	16,8	17,4
Bács-Kiskun	545	541	547	540	521	5,3	5,3	5,4	5,4	5,2
Baranya	419	412	407	400	388	4,0	4,0	4,0	4,0	3,9
Békés	412	405	398	390	362	4,0	4,0	3,9	3,9	3,6
Borsod-Abaúj-Zemplén	762	750	744	732	691	7,3	7,3	7,3	7,2	6,9
Csongrád	439	429	433	425	418	4,2	4,2	4,2	4,2	4,2
Fejér	421	426	434	429	428	4,1	4,2	4,3	4,2	4,3
Győr-Moson-Sopron	424	426	439	440	449	4,1	4,2	4,3	4,4	4,5
Hajdú	549	550	553	549	549	5,3	5,4	5,4	5,4	5,5
Heves	334	330	326	323	311	3,2	3,2	3,2	3,2	3,1
Jász-Nagykun-Szolnok	426	423	416	411	389	4,1	4,1	4,1	4,1	3,9
Komárom-Esztergom	315	313	317	316	306	3,0	3,1	3,1	3,1	3,1
Nógrád	227	224	220	217	204	2,2	2,2	2,2	2,1	2,0
Pest	950	973	1084	1144	1223	9,2	9,5	10,6	11,3	12,3
Somogy	345	338	335	332	318	3,3	3,3	3,3	3,3	3,2
Szabolcs-Szatmár-Bereg	572	573	582	582	562	5,5	5,6	5,7	5,8	5,6
Tolna	254	250	250	245	231	2,4	2,4	2,5	2,4	2,3
Vas	276	273	268	265	258	2,7	2,7	2,6	2,6	2,6
Veszprém	382	379	370	367	354	3,7	3,7	3,6	3,6	3,5
Zala	306	302	297	295	283	3,0	3,0	2,9	2,9	2,8
Magyarország összesen	10375	10246	10198	10098	9982	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

* A 2011. évi népszámlálás előzetes adatai.

Forrás: Demográfiai évkönyv 2010, KSH; 2011. évi népszámlálás 1. Előzetes adatok.

9. ábra: A kistérségek lakónépességének változása 1990 és 2011 között (1990=100%)

Összességében a legnagyobb mértékű fogyás a Mezőkovácsházai, Óriszentpéteri, Tabi és Lenti kistérségben következett be, de jó néhány kistérség szorosan követi őket: a Pétervársai, Sátoraljaújhelyi, Bátorfyerenyei, Letenyi, Mezőtúri, Tokaji, Ózdi, Bodrogházi, Csurgói, Bácsalmási, Sásdi, Orosházai, Jánosalmási és a Sarkadi. A legnagyobb gyarapodás egyértelműen a Pest megyében lévő, Budapesthez közeli kistérségekben tapasztalható; ilyen a Veresegyházi, Pilisvörösvári, Budaörsi, Dunakeszi és az Érdi kistérség, de szorosan a nyomukban van a Ráckevei és a Szentendrei kistérség. A Debreceni, az Esztergomi, a Tatai és a Pécsi kistérség esetében sikerült az 1990–2001 közötti népességfogyás növekedésre váltása a következő évtizedben (9. ábra).

FOGALMAK

Lakónépesség: Az adott területen lakóhellyel rendelkező, és másutt tartózkodási hellyel nem rendelkező személyek, valamint az ugyanezen területen tartózkodási hellyel rendelkező személyek együttes száma.

Lakóhely: Annak a lakásnak a címe, amelyben a polgár él. Ez megfelel a korábbi állandó lakóhelynek. A lakcímbeljelentés szempontjából lakásnak tekintendő az az – egy vagy több lakóhelyiségből álló – épület vagy épületrész, amelyet a polgár otthonául használ, továbbá az a helyiség, ahol valaki szükségből lakik, vagy – amennyiben más lakása nincs – megszáll.

Tartózkodási hely: Annak a lakásnak a címe, ahol – lakóhelye végleges elhagyásának szándéka nélkül – a polgár három hónapnál hosszabb ideig tartózkodik. Ez megfelel a korábbi ideiglenes lakóhelynek.

Népmozgalmi statisztika: A természetes népmozgalm körébe tartozó jelenségekre (születés, halálozás, házasság, válás, vándorlás) vonatkozó folyamatos adatgyűjtés (anyakönyvi statisztikák),

az adatok elemzése és az információk rendszeres közzététele.

Mikrocenzus: Magyarországon 1960 óta a két népszámlálás között mintavételes kis népszámlálást, úgynevezett mikrocenzust tartanak, és annak eredményeit matematikai-statisztikai módszerekkel kivétlve az ország egészére népszámlálási jellegű adatokat biztosítanak az évtized közepéről is.

A 2005. évi mikrocenzus a Magyar Köztársaság területén lévő lakások–matematikai módszerrel kiválasztott – két százalékát és az azokban lakó személyeket érinti. A kis népszámlálás alapfelvétele az ország 847 városára, községére terjed ki. Összeírásra mintegy 83 ezer lakás és az azokban lakó személyek kerülnek. A kiválasztott lakásokban lakók részvétele a mikrocenzusban – a népszámlálással megegyező módon – kötelező.

Várható átlagos élettartam: A várható átlagos élettartam azt fejezi ki, hogy a különböző életkorúak az adott év halandósági viszonyai mellett még hány évi élettartamra számíthatnak.

Természetes szaporodás, fogyás: Az elveszületések és a halálozások különbözete.

Időskori függőségi ráta: Az időskorúaknak (60+) az aktív korúakhoz (20–59) viszonyított aránya.

Fiatalkori függőségi ráta: A fiatalokhoz (0–19) az aktív korúakhoz viszonyított aránya.

Teljes függőségi arány: A fiatalok és az időskori függőségi ráta összege.

Eltartottsági ráta: A gyermeknépesség (0–14 éves) és az idős népesség (65–X éves) a 15–64 éves népesség százalékában.

Öregedési index: Az idős népesség (65–X éves) a gyermeknépesség (0–14 éves) százalékában.

Népesség-továbbvezetés: A népszámlálások közötti időszak évenkénti népességének meghatározásánál a kiindulópont az utolsó népszámlálás népességszáma, amelynek továbbszámításához a 2000. évig a népmozgalmi statisztikából rendelkezésre álló természetes szaporodás, illetve fogyás adatait használtuk. 2001. január 1-jétől a népesség továbbszámításának módszere megváltozott. Ennek a változásnak a lényege, hogy a továbbiakban a két népszámlálás közötti népességszám meghatározásánál a nemzetközi vándorlást is figyelembe vesszük.

IRODALOM

2011. évi népszámlálás. 1. Előzetes adatok. KSH Budapest, 2012
- Demográfiai Évkönyv 2010. KSH, Budapest.
- EUROSTAT. *Population Projections*. Adatgyűjtemény. <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>
- Földházi E. (2011): Az osztrák és a német munkaerőpiac megnyitásának várható hatása a népesség alakulására Magyarországon. *Demográfia*, 54/4: 213–235.
- Hablicsek L. (2007): Népességünk következő évtizedei – különös tekintettel a területi különbségekre. *Demográfia*, 50/4: 392–429.
- Lutz, W. – Sanderson, W. C. – Scherbov, S. (eds.) (2004): *The End of World Population Growth in the 21st Century. New Challenges for Human Capital Formation and Sustainable Development*, London and Sterling, VA: IIASA and Earthscan.
- KSH Népességtudományi Kutatóintézet. Előreszámtíási adatbázis, 2012. www.demografia.hu
- Népesezési világnap. Korfa on-line 2011/2. <http://www.demografia.hu/index.php/kiadvanyok/korfa>
- O'Neill, B. C. –Balk, D. –Brickman, M. – Markos E. (2001): A Guide to Global Population Projection. *Demographic Research*, Vol. 4., Article 8, 203–288. www.demographic-research.org/Volumes/Vol4/8/
- UN Population Division. *World Population Prospect. The 2010 Revision*. Adatgyűjtemény. <http://esa.un.org/unpp>

HONLAPOK

- www.ksh.hu – a Központi Statisztikai Hivatal weboldala
- www.demografia.hu – a KSH Népességtudományi Kutatóintézet weboldala
- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu> – az Eurostat weboldala
- <http://esa.un.org/unpp> – az ENSZ Population